

TÁRGYTISZTÍTÁS

György Péter: *Az ismeretlen nyelv*

Budapest, Magvető, 2016

György Péter munkásságának jelentős részében szenvedélyesen foglalkozik közös múltunkkal, egészen pontosan a közeli múltunkkal. Történetesen azazal, amelyben a '89 körül születettek már nem éltek, de még az ő szüleik fiatalsága, nagyszüleik életének pedig jelentős része telt, így hát rendkívüli fontossággal bír, még ha erről hajlamosak is vagyunk megfeledkezni, vagy pedig egyszerűen nem veszünk róla tudomást. Leginkább előző könyve, *A hatalom képzelete* óta érezni, hogy ez szinte már-már missziós feladat György Péter számára, és egyébiránt nagyon is megsüvegelendő.

Ezúttal ugyanakkor nem a szorosan vett művészet, annak produktumai vagy a művészi identitás mozgása, s nem is a Kádár-kor van terítéken, hanem az éppen elterpeszkedő és mindent belepő sztálinista ködfelhő, és különösen annak nyelve, mely által a hatalom artikulálódni tud. Ez a magyar társadalom és annak különféle rétegei számára lényegében teljesen ismeretlen nyelv, amelyet nem bírtak, ám hamarosan kénytelenek voltak megtanulni, legalább az alapvető kifejezéseit, s aki nem tudta ezt elsajátítani, minimum társalgási szinten, az esetenként effektíve halálra volt ítélve – egzisztenciálisan mindenképpen. Erről is szól *Az ismeretlen nyelv*, melynek alcíme *A hatalom színrevitele*, s ennél még jóval többről.

A kötet bevezetője, mint ahogyan azt már rendre megszokhattuk, akkurátus és kimerítő beavatás a korpuszba, gyorstalpaló és sorvezető a téma olvasásához – ez, persze, jó esetben mindennemű bevezetőre igaz, de György Péter különös gondot fordít olvasója felkészítésére. Rengeteg lábjegyzet, kurrens nemzetközi társadalomtudományi munkák magyarra fordított, az eligazodást segítő idézetei vonulnak végig nemcsak a bevezetőn, hanem az egész kötetben, a György Péter-olvasók számára szintén ismerős, olykor erős, ám imponáló tételmondatokkal („A cenzúra csupán tematikai tilalmakat jelentett, ám a hatalom megszerzésének lényege a nyelvváltás kierőszoakolásában állt.”, 15.), illetve esszéisztikus, már-már költői futamokkal („Csak az egykorú dokumentumok réseiben megbújó apróságokban, akaratlan elvétésekben, észrevétlen tévedésekben és önkéntelen igazságokban reménykedhetünk: e rég feledett mondatok között talán megint felfénylik az egykori nap, amely 1945 és 1953 között betűzött azokba a termekbe, ahol ezeket a szövegeket írták, meglátjuk az árnyékokat, amelyeket azok a nők és férfiak vetettek, akikről ez a könyv szól.” 26.).

Ahogyan *A hatalom képzelete* esetében, úgy ezúttal is alapos magyarázatot kapunk arra, hogy a szerzői szándék tekintetében mi is a könyv célja, hogyan ajánlatos annak olvasása. „Eltérő eredetű és forrásértékű, szerzői és vendégszövegekből, talált leletekből álló esztéti-

kai és mikrohistoriográfiai elemzéseket használó, döntően kommentárookra hagyatkozó kritikai értelmezés tehát a célom.” (30.), illetve „[...] [É]n azonban ebben a szövegben az egykori mindennapi drámai eseményeket a hatalom színreviteleinek újraírásával, -olvasásával, azaz szövegszerű «újrajátszásával» kívánom ismét láthatóvá tenni. Mindazt, ami egykor, minden abszurditása ellenére is, magától értetődő volt. A sztálinizmus és az enyhülés időszakában keletkezett, eltérő eredetű szövegek egymás mellé helyezésétől azt remélem, hogy azokból kirajzolódik egy ma is értelmezhető mintázat, amely jól olvasható a mások múltját megörökölt nemzedékeknek, mindazoknak, akik nem életek az *ancien régime* alatt. E könyv célja tehát érthetővé tenni azokat az egykor evidens, hallgatólagos tudásokat, értelmezési normákat, a hajdaniak mindennapi életét és politikai ünnepeit egyaránt mélyen meghatározó, köztudott, le sem írt, de mindenki által értett és javarészt betartott játékszabályokat, amelyek mentén elődeink (túl)élni kényszerültek. Az egykori dokumentumok rekonstrukciói ennyiben a régen elsüllyedt múlt hatalmi performanszainak – a politikai akarat színrevitelének, e kivételezett jelenteknek – a leírásait és képeit kínálják az olvasóknak.” (33.)

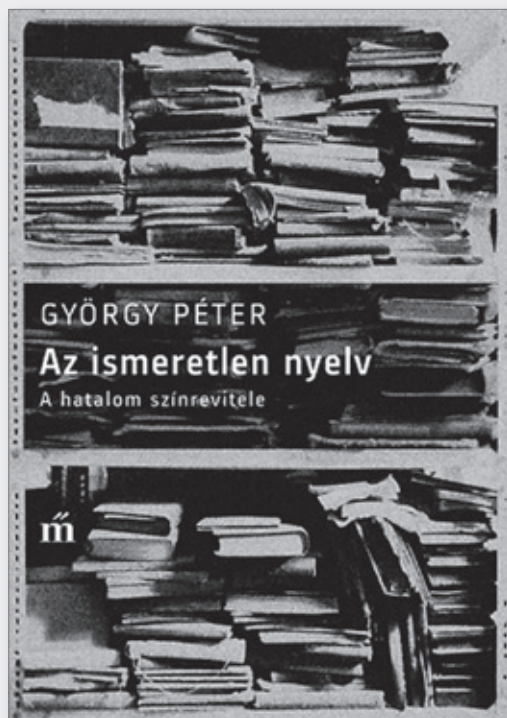
E hosszabb idézetre azért volt szükség, mert lényegileg mutat rá György Péter erős értelmezési javaslataira, valamint arra a stratégiára és deklarált célra, amely korábbi munkái során nem ennyire explicit módon artikulálódott, s adott esetben egyes olvasókat némileg eltántoríthat és elbátortalaníthat a továbbiakra nézve – vagy éppen nagy reményekkel tölthet el, melyeket a kötet azután nem feltétlenül vált be.

A bevezetést és az utószót nem számítva a kötet négy részből áll. Az első egy közvetlenül a felszabadulás/szovjet megszállás idején egymásra találó, majd a szocialista országépítő munkába magát belevető szerelmespár levélváltása; a második az 1950. február 20. és február 22. között lezajlott Izraelita Országos Gyűlés kontextusának felrajzolása és jegyzőkönyveinek hosszúságos közlése, némi tartózkodó kommentárral; a harmadik a Dr. Sántha Kálmánnal szemben lefolytatott, szakmai koncepciók per felvillantása; a negyedik pedig a Törzs-kör egyik oszlopos tagjának, Lux Lászlónak az eddig még publikálatlan „rendezvényeszövegeiből” való szemelvények publikálása. A könyvet gazdag és különleges képválogatás zárja.

György Péter tehát újraolvas és (újra)közöl olyan szövegeket, amelyeket vagy talán sohasem is olvastak, vagy élőszóban hangzottak el valaha, vagy pedig egy, maximum két ember ismerte őket. Utóbbi eset áll fenn Cili és Gida levelezése esetén. Két szerelmes, akik teljes szívvel és lélekkel vesznek részt a szocializ-

mus épülésében és építésében a háború borzalmi után, s leveleik is jobbára erről a mozgalmi munkáról adnak számot, miközben átsüt a sorok között a szerelmi izzás is. Ami miatt félelmetes és rémületes ez a pár szöveg, az a sztálinista nyelv (például a Gy. P. által remekül körüljárt „önkritika” fogalmának) teljes beépülése, összefonódása a szerelmesek szavaival, s a kétféleképpen is őszintének látszó hit, egymásban és a kommunizmusban. Amire napjainkban bármilyen módon a kommunizmus, de már a szocializmus árnyéka is vetül, szinte képtelenség azt megtisztítani, sok esetben értelmetlen is, amellet, hogy lehetetlen; és éppen ezért olyan gátlak épültek mindannyiunkba, olyan szinte öntudatlan, retrospektív ítélkezőrendszerrel dolgozunk nap mint nap e kérdés kapcsán (is), amely miatt rendkívül furcsának tűnhet, hogy fiatalok a háború után őszintén hittek a szocializmus eszméjében, sőt, a sztálini útban. Pedig így volt. Ez a szisztematikus megtisztító munka az egyik nagy erénye a könyvnek.

A második, egyben legterjedelmesebb rész az Izraelita Országos Gyűlés performanszát felvezető és kontextualizáló, majd pedig bőven reprezentáló fejezet, mely egyben a könyv súlyponti részét is képezi, nemcsak terjedelmi okokból. György Péter a dualizmustól egészen a századelőn át a Horthy-kor-

szak végéig, majd pedig a negyvenes évek legvégéig problematizálja a zsidó egyenjogúsági kérdést Magyarországon, az egyes teoretikusokkal és nemzetközi kutatásokkal imponáns tablót, sőt, inkább folyamat-

ábrát vázolja fel a primér szövegközléseket megelőzően, Gömbösötől, Hortystól, valamint az ortodoxia és neológia lényegi elkülönüléséről többek között.

Az 1950-ben, február második felében lezajlott gyűlést alighanem jogosan nevezi a szerző kísérteties performansznak, politikai színháznak, mely a teljes kommunista hatalomátvételt és hatalomgyakorlást jellemezte, s ezeknek az aktusoknak és rítusoknak az egyik legekleatásabb példájának látja és láttatja az Izraelita Országos Gyűlést. Ortutay Gyula miniszteri beszéde nyitotta meg az eseményt 1950. február 20-án, amely lényegében egy visszautasíthatatlan ajánlat volt arra nézvést, hogy a hitközségek álljanak be a sorba, ugyanakkor kötelező jelleggel egységesüljenek egy kreált és nemlétező izraelita felekezetben, s így asszimilációjuk is teljes lesz. György Péter a beszéden kívüli következtetésével vagy inkább megállapításával, mely szerint a teljes korszakot figyelembe véve ('45-től a rendszerváltásig) a zsidóság magánügy lehetett csupán, a társadalmi létnek és életérnek semmiképpen nem képezhetette részét a kommunisták kívánalmi szerint, nehéz lenne vitatkozni.

„Pontosan tudták, amit persze többen okkal és nemegyszer ki is mondtak, hogy *hálával tartoznak a Szovjetunióknak. Azaz annak a sztálinista diktatúrának, amelynek magyar követői 1948-tól fogva erőszakosan követelték tőlük az unifikációt, a szó szoros és átvitt értelmében odakényszerítették őket a Síp utca tanácstermébe, amely jelentős részük addigi életének fontos színtere volt. Ugyanakkor amit az MDP tett a zsidókkal, az nem volt összevethető azzal, amit a Harmadik Birodalom tett a Horthy-adminisztráció segítségével.*” (107.)

A jegyzőkönyv, illetve a beszédek tanúsága, hogy ortodoxia és neológia nem tudott megbékülni egymással, egy látszatbéke vagy kényszerbéke teremtődött, ha úgy tetszik, amivel minden jelenlévő tisztában volt, azt viszont már alighanem mi, utólagos szemlélők ismerjük csak fel azonmód, hogy efelett is a hatalom ismeretlen nyelve basáskodott. Minden fellépő szereplőt, azok életét és ténykedését kimerítően ismereti György Péter, az elnök Stöckler Lajostól, Kahan-Frankl Samutól Benoschovsky Imrén és Herskovits Fábiónon át Dr. Benedek Lászlóig, s a hosszas felszólalásokból kiviláglanak az egyéb neuralgikus pontok is, leghangsúlyosabban talán a szombattartás kérdése.

Nehéz egy ilyen léptékű és lényegében csak az értelmezést segítő körülírásokkal és lábjegyzetekkel megátogatott szövegközlést kritikával illetni, de annyit

meg kell jegyeznek, hogy borzasztóan fásasztó ezt az egymásra alig-alig felelő, párhuzamos monológokból felépülő szövegtengert olvasni. Egyrészt hosszadalmas, nehézkes, némely pontokon lényegében érdektelen. Nagyságrendekkel takarékosabb és elegánsabb lehetett volna a könyv, hiszen ezekből a sokszor véget nem érő beszédekből rengeteget lehetett és kellett is volna húzni, a mondanivaló, az egész abszurditása, fontossága és performatív jellege akkor is egyértelmű lett volna, ha nem kell ezen a tömörszerű 150 oldalon átrágnia magát az olvasónak. Másrészt, persze, nagyon sok fontos kérdést is felvet, s boldogan konstatálnám, hogy a téma kutatójának fontos lehet, de egyből hozzá kell tennem, hogy a téma kutatója minden bizonnyal megnézi az eredeti dokumentumokat. Egy érdeklődőnek pedig túlságosan hosszú, nem túl olvasmányos és/vagy informatív ez a szövegthalmaz. Ami viszont rendkívül érdekes, és alighanem a beszédek megszövegezésén túl sokkal fontosabb: a folyamatosan jelzett hangulat az ülésteremben, a hosszan tartó ütemes tapsok, a felhördülések, a bekiabálások, a zajongás, amikor már meg is kell szakítania mondanóját a szónoknak, illetve az egyik legkísértetiesebb, az a bizonyos „zajos derűtség” (193.).

Az ezt követő, a második részt záró alfejezetben az egyesült képviselő körűl tevékenykedő besúgókra, az egész paranoid, skizoid természetére és abszurdumaira láthatunk rá némileg, ahogyan egymásról, adott esetben magukról (!) írtak jelentéseket a beszervezett titkosszolgák, s zilálták tovább az egyébként is szétartó közösséget. S végül fontos a rávilágítás a mára az irodalmi emlékezetből csaknem kihullott Mezei András példáján arra egyrészt, hogy, mint már említettem, a zsidóság ebben az időszakban mennyire, lényegileg magánügy, másrészt, hogy a zsidó hitközségek és egyáltalán a zsidók egy párhuzamos valóságban kényszerültek élni a Kádár-korban.

Az utolsó előtti fejezet – mely Sántha Kálmán neurológus ügyéről szól, aki egy előadásán elejtett egy félmondatot, mely szerint az elmebetegségeket kiváltó okok között a teljesítménykényszerrel összefüggésbe hozható fenyegetettség-érzés is szerepelhet, gondolván a sztahanovizmusra is – fontos, és több dologra lényegileg világít rá mind a könyv, mind György Péter eljárása és módszere kapcsán. Sántha kijelentése miatt nyílt vitát szerveztek az Akadémián, mely ismételten rituális eseményként zajlott le, s ahol a felkért és felbérelt hozzászólóknak bizonyítaniuk kellett, hogy Sántha kijelentése tudománytalan, nem pedig csak annyit megjegyezniük, hogy helyes tudományos elképzelés volna helytelen példával, tehát a szakmai ellehetetlenítés volt a cél ebben a *melodrámban* (Gy. P. kategóriája).

Fontosnak tartom megjegyezni, hogy példának okáért olyan elegánsan, pontosan és lényegretörően kivonatolva lehetett volna a második rész felszólalásait, beszédeit is közölni, mint ahogyan itt az alighanem hasonlóan kimerítő, orvosi szaknyelvvvel terhelt hozzászólásokkal járt el György Péter, s ily módon a könyv jóval rövidebb, ám jobban olvashatóbb és informatívabb lett volna. Abban az esetben nemkülönben, ha még több értelmező, esszéisztikus részt iktat be, hiszen ezek egytől egyig élvezetesekek.

Amellett, hogy ebben a fejezetben a magyarországi pszichoanalízis kicsinálástörténetét is megismerjük, még György Péter eljárására nézve tartom nagyon szimptomatikusnak a következőket: „Hajdu Lili és Hermann Imre levelének ideológiai kritikán alapuló kései kommentárjától tartózkodnék, amint e könyv kapcsán mindvégig attól a – hasonló, ma már gyakran mehökkentőnek tűnő – kommunista megtéréseket, vallomásokot, illetve jelentéseket tartalmazó szövegek esetén gyakran visszatérő eljárástól, amelynek keretében egy-egy kései szerző, akarva-akaratlan – gyakran eltérő megfontolások alapján – vagy oda áll az egykori vallomástevő mellé, s mintegy érthetővé teszi, logikus lépésként interpretálja annak tetteit, vagy épp egyszerűen cinikus jellemhibaként értelmezi azokat.” (269.) Mindez a szerző egész e könyvben alkalmazott módszerének esszenciája: felmutat, megtisztít, vagy legalábbis megkísérli ezt megtenni, az értelmezéshez minden létező és fellelhető mankót megad, ám az állásfoglalástól szinte minden esetben tartózkodik. A kérdés csak az, hogy a felmutatás gesztusa mennyire és mire elég, s azt sem szabad elfelejtenünk, hogy a felmutatáshoz az is elengedhetetlen, hogy legyen, aki azt meglátja.

Az utolsó részben Lux László szövegei kerülnek terítékre, s bennük az ideológiai nyelv György Péter szerint erős paródiája, átfonódva a zsidó emlékezetkul-

túrával és némi libertinus szexualitással. Lux a Törzs nevű informális társaság oszlopos tagja volt, az általuk rendezvényirodalomnak nevezett, furcsa szövegtermelés művelője. Lux mint szerző mintha megelőzte volna korát, és szinte az elsők között írta volna szét, tette volna, még ha oly szűk körben is, de neveltségessé még frissiben az ismeretlen, marxista-leninista-sztálinista nyelvet. Bevallottan utólag avatná íróvá, s kanonizálná őt György Péter, ily módon hosszan közli Lux írásait, melyek töredezettségükkel, parodisztikuságukkal és nehezen felfejthető (a szerző igyekezete itt is a segítségünkre van) utalásrendszerükkel engem személy szerint annyira nem győztek meg, a familiáriság és némi dilettantizmus aligha tüntethetők el ezeknek a szövegeknek a teréből.

György Péter az utószóban kiemeli, hogy mindig a személyesség volt az elsődleges mozgatórugója, amelyet érezni is, csakúgy, mint már némileg *A hatalom képzetele* esetében. Mint írja, „túl közel” akart menni tárgyhöz, s ezt meg is tette, ez véleményem szerint erény, és pontosan ez az egyik legeredetibb vonása szövegeinek. Azzal együtt is, hogy mégis felemás, furcsa, nehezen emészthető és széttartó könyv *Az ismeretlen nyelv*, melynek nehéz volna meghatározni a célközönségét. Ugyanakkor az utóbbi években elvitathatatlanul fontos szerep jut a szerzőnek kulturális emlékezetünk higiéniájának megőrzésében – pontosabban higiéniáságának növelésében. Várjuk hát a további megtisztításra váró tárgyakat. Vannak még bőven. ■ ■ ■

■ **Pál Sándor Attila** (1989, Szank): költő, doktorandusz. Kötet: *Pontozó* (2013). Új verseskötete *Düvő* címmel áprilisban jelenik meg a Magvető Kiadónál.